

Лук'янова Лариса Борисівна

доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-0982-6162

larysa.lukianova@gmail.com

АНАЛІЗ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ ЩОДО ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА МЕХАНІЗМІВ ВАЛІДАЦІЇ І ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ, ЗДОБУТИХ ПОЗА МЕЖАМИ ФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті представлено аналіз наукового дискурсу проблеми неформальної освіти та висвітлено передумови її трансформації у провідну тенденцію сучасної системи освіти. Здійснено системно-методологічне обґрунтування цього освітнього напрямку; доведено дезактуалізацію трактування неформальної освіти як допоміжної ланки у професійному й особистісному розвитку людини. Виявлено, що недооцінювання її потенціалу призводить нині до соціальних втрат та безпосередніх економічних витрат. Розгортання дослідницької думки відбувалося за таким алгоритмом: узагальнення результатів термінологічного аналізу неформальної освіти; визначення співвіднесення її з формальною та інформальною складовими системи освіти; з'ясування чинників посилення її ролі у сучасному суспільстві; візуалізація результатів дослідження статистичною інформацією Євростат про рівень участі у неформальній освіті і навчанні громадян країн Європейського Союзу у 2010–2019 рр. Доведено, що наразі дедалі більше посилюється роль неформальної освіти, відбувається розмивання меж між неформальною і формальною освітою. Висвітлено результати наукової диференціації сутності неформальної освіти на чотирьох рівнях (державному, суспільному, рівні закладу освіти, особистісному рівні). Проаналізовано напрями неформальної освіти, спрямовані на забезпечення різних освітніх потреб: параформальна освіта (*paraformal education*) – зорієнтована на осіб, які через певні причини не отримали своєчасно базову освіту; популярна народна освіта (*popular education*) – зосереджена на вирішенні гострих соціальних проблем серед широких верств населення; освіта для особистісного розвитку (*education for personal development*) спрямована на саморозвиток особистості, задоволення освітніх потреб; неформальні програми професійного навчання (*professional training*) – сукупність тренінгів, курсів, програм, організованих фірмами, приватними агенціями. Проаналізовано світову практику щодо визнання результатів неформальної освіти. Розкрито досвід окремих країн щодо механізмів визнання результатів навчання, здобутих поза межами формальної освіти.

Ключові слова: неформальна освіта, освіта впродовж життя, система освіти, визнання результатів, валідація.

1. ВСТУП

Нині відбулася зміна акцентів від первинної (початкової, середньої, вищої) освіти до неперервної, яка триває впродовж усіх періодів життя людини, активно поширюється в усьому світі й великою мірою стосується неформальної освіти. Науковий дискурс з безперервної освіти також нерозривно пов'язаний саме із неформальною освітою.

Вчені переконані, що у неформальній освіті приховано великий потенціал, оскільки використовувани нею форми здатні більш гнучко реагувати на нові потреби і пропонувати системі освіти і ринку праці те, що є на часі. Нова інформація надходить звідусіль й формує інформаційне поле, в якому можна здобувати знання і нові навички без усвідомлення самого процесу навчання з боку тих, хто їх здобуває. Саме спроможність задовільнити численні освітні потреби, стимулювати подальший розвиток пояснює зростаючу роль неформальної освіти дорослих.

Неформальна освіта дорослих є впливовим чинником, що уможливорює розвиток й саморозвиток особистості, актуалізований потребами дорослої людини навчатися впродовж життя, що у свою чергу зумовлено соціально-економічними й культурними змінами в суспільстві. Натомість недооцінювання її потенціалу призводить нині до соціальних втрат та безпосередніх економічних витрат. Для України актуальність неформальної освіти дорослих зумовлена багатьма чинниками, серед яких – нагальна необхідність адаптації дорослого населення до нових соціально-економічних умов, зниження зайнятості дорослого населення, зростання безробіття, зниженням рівня доходів на душу населення, втрата кваліфікації дорослого населення та відсутність необхідних навичок тощо.

Принагідно підкреслимо, одним із важливих кроків щодо популяризації неформальної освіти полягає саме у визнанні її результатів та сертифікації. Поступово на практиці починають створювати й активно використовувати такі механізми. Власне їх використання поза усяким сумнівом є потужним стимулом для поновлення навчання й надає можливість заощаджувати як матеріальні, так і особистісні ресурси.

Постановка проблеми. Попри збільшення кількості праць проблема неформальної освіти не набула системно-методологічного обґрунтування. Трактуючи як допоміжну ланку формальної освіти не відповідає її ролі у перетворенні освіти в неперервну, що відбувається впродовж життя, тоді як проблема визнання результатів навчання, здобутих поза межами формальної освіти набуває дедалі більшої актуальності. Особливої важливості процес визнання і підтвердження результатів неформального навчання набуває в умовах соціально-економічної кризи, суттєвого зменшення кількості робочих місць, збільшення рівня безробіття, та інших несприятливих чинників, притаманних переважній більшості країн, серед яких Україна не є виключенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема неформальної освіти є неновою для сучасної науки. Її сутність як складової безперервної освіти висвітлено у наукових розвідках Р. Дейва, К. Куллена, М. Форесті, П. Девіса, М. Ераута, Д. Філда, П. Фордхема, Х. Коллі, П. Ходкінсона та ін. Теоретичні питання, пов'язані з визначенням її сутнісних ознак та особливостей розглядали С. Бабушко, О. Баніт, О. Василенко, І. Литовченко, Н. Пазюра, О. Шапочкіна та ін. Принципи неперервності неформальної освіти обґрунтовували у своїх дослідженнях О. Аніщенко, О. Волярська, В. Горова, Р. Даве, Н. Іщенко, П. Ленгранд, Э. Фор, Х. Гуммель, Г. Коптаж, Ф. Кумбс, Н. Розов та ін., систему активних методів навчання, використовуваних у неформальній освіті, розкрито у працях М. Леві, І. Лернер та ін.

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду визнання і підтвердження результатів неформального навчання та можливість його адаптації у вітчизняних умовах.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вбачаємо доцільним такий алгоритм подальшого дослідницького пошуку: узагальнення результатів термінологічного аналізу неформальної освіти; → співвіднесення з формальною та інформальною складовими системи освіти; → визначення чинників щодо посилення її ролі у сучасному суспільстві; аналіз світової практики щодо визнання результатів неформальної освіти.

Шведський вчений Г. Блід [1] стверджує, що неформальна освіта має глибше історичне коріння ніж формальна. Водночас наукового впровадження сам термін «неформальна освіта», на думку одного із перших дослідників цієї проблеми економіста С. Клімова, набув у 70-х рр. ХХ ст. на тлі розгорнутої у той час дискусії щодо всесвітньої кризи освіти, глибини кризової освітньої ситуації, радикальних перетворень в освіті [2, с. 18].

У наукових та офіційних джерелах існує достатньо велика кількість трактувань поняття «неформальна освіта», які іноді достатньо суттєво різняться між собою. У науковому обігу, як синонімічні, часто використовуються такі дефініції: неформальна освіта; позаформальна освіта; позашкільна освіта; додаткова освіта; фолкбілдінг (народна освіта); навчання у вільний час; відкрита робота з молоддю; пожиттєва освіта; освіта, що продовжується; подальша освіта; освіта, що поновлюється тощо. Таке термінологічне розмаїття обумовлено різними підходами вчених щодо тлумачення сутності досліджуваного поняття та відмінностями в освітньому процесі різних європейських країн.

У 2011 р. під час Генеральної конференції ЮНЕСКО було переглянуто міжнародні стандарти щодо класифікації освіти й зазначено, що неформальна освіта стає інституціоналізованим, цілеспрямованим видом освіти, спланований особою або організацією, яка забезпечує надання освітніх послуг [3]. Одна група вчених підтримує такий підхід і трактує неформальну освіту як інституційну діяльність, тоді як інша вважає, що це неорганізоване навчання, спрямоване на задоволення особистісних потреб. На думку одних, неформальна освіта спрямована на здобуття кваліфікацій, затребуваних самим суб'єктом освіти, які можуть і не визнаватися кваліфікаціями формальної освіти або їх еквівалентами, відповідними національними або субнаціональними органами освіти. Тоді як інша група дослідників переконана, що неформальна освіта є неорганізованим навчанням, пов'язаним із аматорською діяльністю, розширенням світогляду, набуттям навичок, необхідних у побуті і сфері особистісного спілкування. На думку Т. Сімкінс, вона не спирається на жорсткі інституційні регулятиви. Збільшення її соціальної ролі у сучасному соціумі пов'язано зі змінами у пріоритетності виконуваних функцій – від компенсаторної до індивідуально-особистісного чинника розвитку людини [4].

Для нас найбільш прийнятним є тлумачення економіста С. Клімова, який визнає неформальну освіту свідомим, певною мірою організованим і керованим процесом навчання впродовж життя. Це відкрита форма набуття знань, що орієнтується на конкретні освітні запити різних соціальних, професійних, демографічних груп населення [2, с. 12–13]. Важливою ознакою неформальної освіти є відсутність єдиних, стандартизованих вимог до результатів навчальної діяльності.

У цьому сенсі доцільно навести точку зору А. Шигер [5]. Вчений стверджує, що неформальна освіта це будь-який вид організованої і систематичної діяльності, яка не співпадає із діяльністю шкіл, коледжів, університетів та інших установ, що входять у формальну систему освіти, їй притаманні конкретні форми роботи з урахуванням специфічних потреб у знаннях дорослих людей. Тоді як форми роботи і тематика неформальної освіти різноманітні, засновані на одних і тих самих принципах – «навчання з урахуванням потреб», «зв'язок із практикою», «гнучкі програми, розклад, вибір місця проведення». У цьому його головна відмінність від формальної освіти.

Осучаснене визначення неформальної освіти набуває нового забарвлення. З урахуванням сенсу, доданого Європейською Асоціацією Освіти дорослих (ЕАЕА) – це спеціально організована навчальна діяльність, покликана сприяти розвитку людини як особистості, самостійно спиратися на свої власні можливості у соціальних стосунках і діяльності з допомогою підвищення рівня знань і розуміння; співвіднесення власної думки і почуттів з думками і почуттями інших людей; розвитку навичок і способів їх вираження» (*European Association for the Education of Adults*, nd). Таке розуміння неформальної освіти включає будь-яке навчання, спрямоване на досягнення обраної цілі, яка ураховує соціальний аспект, отже «неформальна освіта покриває практично усі освітні дії, не спрямовані на отримання диплому

або визнаного сертифікату; навчання, що відбувається за межами інституційного, запланованого шкільним або професійним контекстом навчання» [6, с.156].

Отже у процесі розвитку науково-педагогічного знання сутність терміну «неформальна освіта» набувала певних змін у відповідності із превалюванням впливу на її зміст різних підходів: особистісно-діяльнісного, соціокультурного, функціонального, андрагогічного чи то діяльнісного.

Серед багатьох рис неформальної освіти до найбільш значимих слід віднести: доступність, необов'язковість, можливість впровадження короткотривалих форм, самокерованість.

Аналіз змісту визначення «неформальна освіта» дає підстави для виокремлення таких її функцій як сприяння розвитку соціального партнерства; позитивного впливу на покращання соціального стану в суспільстві; досягнення успіху за умови адаптації навчальної діяльності й навчальних програм до потреб, тих хто навчається та підвищення їх соціального рівня; підвищення загального потенціалу установи, організації, що позитивно впливає на її розвиток; компетентної участі в різних видах соціальної діяльності.

Узагальнення, систематизація, класифікація існуючих визначень, трактувань, підходів уможливили наукову диференціацію сутності неформальної освіти на чотирьох рівнях:

I. *Державному рівні* (складова/підсистема неперервної освіти, освіти впродовж життя, охоплює державні та приватні навчальні заклади, установи, фонди, центри, асоціації; відповідні органи управління освітою і науково/навчально-методичні установи);

II. *Суспільному рівні* (навчальна діяльність з відповідною цільовою аудиторією в закладах формальної або неформальної освіти, громадських організаціях, центрах освіти дорослих, навчальних гуртках, народних школах, а також під час індивідуальних занять із тьютором, тренером, репетитором; реалізація варіативних освітніх програм, спрямована на формування м'яких навичок);

III. *Рівні закладу освіти* (складова неперервної професійної освіти, незалежна або доповнювана складова формальної та інформальної освіти; спрямована на формування додаткових компетенцій відповідно майбутніх професійних вимог);

IV. *Особистісному рівні* (свідомо обрана навчальна діяльність особистості відповідно до її особистісних мотивів та потреб, здійснювана за обраними формами, методами, прийомами й засобами навчання).

Велика кількість форм, напрямів неформальної освіти, а також наявність визначень, тлумачень актуалізували питання її систематизації. Однієї із найбільш вдалих спроб вважають класифікацію Г. Каррона і Р. Кар-Хілла [7]. Дослідники виокремлюють чотири напрями неформальної освіти, спрямовані на забезпечення різних освітніх потреб; обслуговують різні групи споживачів, до навчального процесу залучено різні освітні агенти і, перед усім, мають місце зв'язки з формальною освітньою системою»:

1) Параформальна освіта (*paraformal education*) – зорієнтована на осіб, які через певні причини не отримали своєчасно базову освіту. Її сутність полягає у наданні освіти, адекватній відповідному формальному рівню. Тобто з одного боку параформальну освіту можна брати до уваги як підсистему формальної освіти (вечірні школи, програми грамотності, дистанційне навчання), з іншого боку – це вид освіти, якому притаманний характерний режим навчання – неповний час (*part time*) на відміну від формального режиму навчання, яке відбувається у режимі повного часу (*full time*).

2) Популярна народна освіта (*popular education*) – зосереджена на вирішенні гострих соціальних проблем серед широких верств населення, передусім маргінальних. Це найменш інституціоналізований сектор, поширений серед релігійних організацій, політичних партій, асоціацій, іноді може підтримуватися регіональними органами влади.

3) Освіта для особистісного розвитку (*education for personal development*) спрямована на саморозвиток особистості, задоволення освітніх потреб, які мистецтво, література, вивчення іноземних мов

4) Неформальні програми професійного навчання (*professional training*) – це сукупність тренінгів, курсів, програм, організованих фірмами, приватними агенціями та ін., спрямованих на професійний розвиток [там само, с. 21].

Співставлення формальної неформальної освіти.

Зупинимося на питанні співставлення формальної неформальної освіти більш детально, яке є наразі надзвичайно актуальним для сучасної вищої освіти.

Ретроспективний аналіз проблеми показує, що установи неформальної освіти тривалий час не визнавалися формальними навчальними закладами, проте на сучасному етапі розвитку суспільства знань потреба в неформальній освіті помітно зростає, а відтак постає питання щодо конкретизації місця і ролі цієї освітньої ланки. Тривалий час питання щодо визнання неформальної освіти та її співіснування з формальною викликало гострі суперечки. Однак, за твердженням П. Білета, обидві форми освіти, маючи певні відмінності, в жодному випадку не заперечують, а, навпаки, доповнюють одна одну [8, с. 20-25]. Протиставлення формальної та неформальної освіти визнано непродуктивним, доцільними визнаються дії, засновані на взаємодоповненні різних видів освіти.

Варто підкреслити, що явного протиставлення формальної неформальної і освіти тривалий час не відбувалося. Наприклад, у США за умови невтручання держави в сферу освіти протиставлення неформальної освіти формальному сектору не спостерігалось до 60-х рр. XX ст. Натомість мали місце перспективи наближення і взаємовпливу різних типів освіти: державної, приватної, конфесійної та ін.

Однак у 1967 р. під час міжнародної конференції в Вільямсбурзі неформальна освіта стала частиною міжнародного дискурсу з освітньої політики. Йшлося про ситуацію «світової освітньої кризи», зазначалося, що освітнє й економічне зростання не завжди й не в усьому збігаються, а багато країн відчувають політичні або економічні труднощі у сфері фінансування формальної освіти. Пролунав висновок, що формальні системи освіти країн надто повільно адаптуються до виникаючих соціально-економічних змін, прогрес у розвитку ускладнює не тільки їх власний консерватизм, але й інерція самих суспільств [9]. Саме ці ідеї й спонукали чітко сформулювати категорії формальної, неформальної та інформальної освіти.

На думку зарубіжних дослідників, важливим чинником, що також посприяв виокремленню і посиленню ролі неформальної освіти, є, так звана, ідея руху «знизу вверх». Зокрема П. Фордман [10, с.5 -10] акцентує обов'язкову участь учнів в організації і плануванні навчання. Вчений вважає, що такий підхід сприяє розширенню можливості в усвідомленні соціальної структури освіти а, за необхідності, дає можливість корегувати. Т. Джеффс і М. Сміт [11] також розвивають означену проблему. Вчені звертають увагу на існуючі протиріччя у навчальних програмах формальної і неформальної освіти. Освітні програми, ініційовані державою, належать до формальної освіти і організовані за принципом «зверху вниз». Тоді як неформальна освіта спрямована на реалізацію інтересів тих, хто навчається, планується ними, тобто здійснюється «знизу вверх».

Отже неформальна освіта може як доповнювати, збагачувати формальну освіту, так і виступати відокремленим освітнім напрямом складової освіти впродовж життя.

Сучасні регулятиви неформальної освіти у суспільстві, що навчається.

Нині система неформальної освіти у розвинених країнах посідає один щабель з формальною, а подекуди й вищий, оскільки саме тут людина знаходить оптимальні умови для творчого особистісного розвитку. Наприклад, за даними Інституту ЮНЕСКО, у розвинених країнах світу кількість дорослих учасників освітніх програм набагато перевищує кількість дітей і підлітків, які навчаються. У цих же країнах різноманітною освітньою й просвітницькою діяльністю охоплено до 40-50% дорослого населення [12].

Проілюструємо значення неформальної та інформальної освіти у сучасному освітньому просторі:

– за оцінкою ЮНЕСКО 85 % працюючого населення набули необхідні для роботи знання й уміння поза межами формального навчання [13];

- у Скандинавських країнах (Данії, Швеції, Фінляндії) понад 50 % дорослого населення охоплено неформальною освітою [14];
- за даними *Global report on adult learning and education (2009)* кількість дорослих, які навчаються в системі формальної і поза формальної освіти у першому десятилітті ХХІ ст. в країнах Євросоюзу перевищувала 37%. Найвищих показників досягли в Швеція – 73,4 %, Норвегія – 54,5 %, Фінляндія – 55 % [15].

Така пріоритетність неформальної освіти формується за рахунок її гнучкості, різноманітності форм, а також великих можливостей соціалізації особистості, в опановуванні нових соціальних ролей, сприянні духовному розвитку, самоосвіті й самовихованню. Погоджуємося із думкою дослідників, що сила неформальної освіти криється у сфері її проникнення, пошуках, інноваціях, експериментах. Саме у неформальній освіті можуть бути зреалізовані форми і зміст, які через певні причини, не набули поширення у формалізованій системі. А з часом, після апробації, перевірки на міцність, життєздатність, затребуваність вони можуть збагатити формальну освіту.

Візуалізуємо наведену точку зору даними Євростату.

Статистичний моніторинг та аналіз, здійснюваний Євростатам в освіті дорослих за останні десять років показав, що рівень участі у неформальній освіті та навчанні громадян країн ЄС має переважно позитивну динаміку [16]. Деталізація позитивних змін за перший (2010) і останній (2019) роки аналізу свідчить, що переважна більшість країн збільшила участь громадян у різних програмах неформальної освіти. Зокрема, Швеція (+7,3%); Фінляндія (+4,6%); Угорщина (+3,1%); Словаччина (+3,3%).

Завдяки узагальненням, зробленим на різних методологічних рівнях вивчення неформальної освіти нами було виокремлено етапи навчально-пізнавальної діяльності особистості, яка залучається у неформальну освіту: *інтуїтивний* – характеризує появу мотиву пізнавальної діяльності, виникнення емоції та стійкого інтересу особистості; *активний* – свідомий вибір оптимальних методів, засобів, форм організації неформальної освіти та застосування отриманих компетенцій у навчанні, професійній і соціальній діяльності; *креативний* – сформоване прагнення навчатися впродовж життя, підкріплене стійкою вмотивованістю дій.

Наразі у більшості країн світу неформальна освіта перетворилася у впливову й самостійну ланку національної системи освіти. Найбільш сміливі прогнози дозволяють припустити, що через кілька десятиріч неформальна освіта посяде домінуючу позицію у системі освіти дорослих. Це актуалізує проблему підтвердження й визнання результатів неформальної та інформальної освіти, розробку прозорих, зрозумілих механізмів їх оцінювання як у національному, так і європейському контексті.

Щодо проблеми визнання результатів неформальної та інформальної освіти.

Провідною тенденцією сучасного етапу розвитку неформальної освіти дорослих став всесвітній рух за визнання, валідацію й акредитацію результатів неформальної та інформальної освіти, проголошений і всіляко підтримуваний міжнародними освітніми організаціями, багатьма країнами світу і підтверджується численними документами. Наприклад: «Європейські Рекомендації з визнання та валідації результатів неформальної та інформальної освіти» (2015), Рекомендації Ради Європи з валідації неформальної та інформальної освіти (2012); Рекомендації ЮНЕСКО з визнання, сертифікації та акредитації результатів неформального та інформального навчання (2012); План дій ЮНЕСКО з розвитку освіти після 2015 року «Забезпечення справедливої освіти і навчання протягом усього життя для всіх до 2030 року» (2015).

Наразі валідація неформальної та інформальної освіти має велике значення для усієї Європи. Більшість країн-членів Організації економічного співробітництва і розвитку (Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), Європейської комісії є учасниками кластеру (група експертів) по взаємному навчанню. Валідацію вони розглядають як важливий елемент національної політики у сфері освіти, навчання і забезпечення якості.

Чому? Необхідність визнання результатів НФО обумовлюється сукупністю чинників: демографічних, економічних, географічних, політичних і соціальних. Визнання при цьому може мати позитивний соціальний ефект як для студентів вищих закладів освіти (вони можуть поглибити професійні навички, прискорити процес завершення навчання) і працівників (вони підвищують таким чином свій статус), так і для суспільства загалом, його макроекономічного розвитку. До соціальних ефектів відносять, наприклад, визнання кваліфікації або доступ до наступних ступенів освіти для тих, хто з певних причини не мав можливості отримати формальну освіту.

Участь великої кількості країн, а також Єврокомісії, свідчать, що валідація є суттєвим елементом національних політик у сфері освіти, навчання і працевлаштування.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Практика і механізми визнання результатів неформальної освіти

Валідація неформальної й інформальної освіти і навчання у Європі може бути реалізована у різні способи. Наприклад, у разі коли валідацію беруть до уваги як інтегральну складову чинної системи освіти, її розглядають як ще один освітній маршрут, затверджений на національному рівні, що веде до досягнення результатів навчання і можливої сертифікації. В окремих країнах валідація неформальної й інформальної освіти функціонує паралельно із формальною системою. Управління нею здійснюється інакше, але тут використовуються елементи інфраструктури формальної освіти як освітні критерії співвіднесення і стандарти неформальні кваліфікації. Ще один варіант, коли валідація представляє зовсім відокремлений процес, що має специфічні форми визнання і не пов'язаний із формальною системою ні інституційно, ні у частині стандартів або сертифікації [17].

Досвід показує, що процедура визнання результатів неформальної інформальної освіти може здійснюватися як освітніми установами, так і незалежними інституціями. Сенс самої процедури полягає в офіційному визнанні у людини певної кваліфікації у межах формальної системи кваліфікацій. При цьому кваліфікаційні рамки визначають сукупність знань, навичок і умінь, а також їх динамічне поєднання у вигляді компетенцій для освіти різного рівня і різних сфер використання. Слід підкреслити, окрім наявності кваліфікаційних рамок важливою умовою ефективності визнання є забезпечення якості самої процедури, яка може відбуватися через різні форми: співбесіди, екзамени, тести, симуляції, спостереження за працею.

Зазвичай країни трактують «визнання результатів» по-різному, в залежності від впроваджуваної державної політики. Наприклад, в Угорщині, Ісландії, Норвегії та інших країнах визнання результатів неформальної освіти сприймають як зняття бар'єрів для здобуття формальної освіти. Інший варіант, коли визнання результатів використовують задля формалізації у вигляді документа встановленого зразка [18, с.33 – 35].

В Угорщині, Чилі, Великобританії, Бельгії роль валідації результатів неформальної освіти визнається через скорочення навчання в університеті за рахунок виключення частини курсів за вибором з наданням спеціальних кредитів за проходження НЮ.

У західноєвропейській вищій освіті існує декілька національних моделей визнання результатів неформальної та інформальної освіти. Найбільш успішними вважається французька та британська моделі. Французька модель застосовується в Університеті Західної Бретані (м. Брест, Франція), а британська модель найбільш успішно впроваджується в Університеті Честера, Університеті Дербі і Університеті Міддлсекса.

З 1998 р. в Університеті Честера впроваджено процедуру визнання результатів неформальної та спонтанної освіти, здобутих під час трудової діяльності особам, які не навчалися у вищих закладах освіти. Для таких осіб було створено Центр визнання результатів навчання, здобутих на робочому місці (CenterforWork-BasedStudies). Співробітники центру розробили методику оцінювання результатів неформальної та спонтанної освіти і варіанти створення альтернативних освітніх траєкторій, які дають можливість здобути ступінь бакалавра або магістра. Така методика складається з таких етапів: співбесіда у Центрі з метою

з'ясування які є підстави для звернення (для формалізації результатів), а також визначення рівня освіти (6 або 7-ой), на який претендує особа; складання заявки (claim), яка містить розширене аналітичне есе, що описує компетенції, уміння і знання, здобуті самостійно або у результаті практичного досвіду; враховуються також і сертифікати про стажування, участі в онлайн курсах, семінарах; доопрацювання заявки під керівництвом тьютора – співробітника Центру [19, с.7 – 9].

Метою цього етапу є співвіднесення досвіду і наявних компетенцій здобувача із чинними університетськими планами; визначення долі навчального плану, яка може бути зарахована за результатами практичного досвіду; визначення курсів, модулів і дисциплін, які необхідно додатково вивчити для здобуття відповідного ступеня. За встановленими правилами в Університеті Честера, здобувачу можуть бути зараховані до 2/3 дисциплін навчального плану на основі наданого свідоцтва (розгорнуте аналітичне есе, сертифікати) та наявного практичного досвіду роботи.

В Університеті Західної Бретані впроваджено подібну модель. Найбільш вагомими її відмінними ознаками є публічна процедура – усна презентація здобувачем результатів навчання перед спеціальною комісією; можливість перезарахування усіх дисциплін навчального плану і здобуття відповідного ступеня без проходження будь-яких додаткових модулів.

Цікавим є такий факт: відповідно до рекомендацій Ради Європи усі університети Європи повинні були ще з 2013 р. розпочати процес визнання результатів неформальної та інформальної освіти. Проте цей процес у країнах континентальної Європи тільки розпочинається й більшість європейських країн поки не мають власної національної стратегії у даній сфері [20, с. 7].

Розглянемо приклади окремих країн з вирішення питання валідації неформальної та інформальної освіти.

Республіка Корея має гарно структуровану Банківську систему академічних кредитів. Це освітня система, яка офіційно визнає різні типи освітнього досвіду у межах формальної і позаформальної освіти. Відкритість системи полягає в уможливленні навчання у будь-який час, у будь-якому місці, з обраною швидкістю навчання, а сам процес навчання відбувається за кредитами й надає можливість здобути ступінь бакалавра (24 напрями) і магістра (14 напрямів). Така її відкритість, зручність може бути визнана як шлях до створення суспільства безперервного навчання.

Наразі ця Банківська система академічних кредитів є доволі потужною, вона представлена 495 освітніми установами різних типів. З поміж них 129 Центрів неперервної освіти за угодами з університетами, 100 таких Центрів за угодами з коледжами, 34 коледжі, 65 приватних професійних інститутів, з 8 приватних технічних інститутів, 27 військових шкіл та ін.

Банківська система академічних кредитів була представлена в Організації економічного співробітництва як СИСТЕМА економічного співробітництва і розвитку впродовж усього життя, провайдерами якої є формальна, неформальна й інформальна освіта [21].

У *Канаді* більшість державних коледжів визнають результати попередньої освіти. Наприклад, у штатах Британська Колумбія, Квебек и Онтаріо пропонують процедуру визнання освіти дорослих на рівні середньої школи. Визнання використовують для оцінювання знань і навичок за конкретними критеріями. Встановлення чітких, вимірних критеріїв є передумовою якісного процесу оцінювання. Для оцінювання можуть використовуватися різні методи, наприклад, демонстрації, структуровані інтерв'ю, презентація прикладів або продукції. Важливим є те, що оцінка не визнає досвіду, вона визнає знання і навички, які можна набути через досвід.

У Канаді немає Національних стандартів для процедури оцінювання результатів попередньої освіти. Проте, більшість навчальних установ і органів професійного ліцензування й сертифікації розробили офіційну політику задля спрямування цієї діяльності. На думку

канадійців, визнання компетентностей, набутих у межах неформальної освіти має певні переваги, зокрема, це пов'язано із доступом до якісної освіти, усуненням необхідності вивчати уже відомі речі. Окрім того дослідженнями доведено, що визнання знань й умінь підвищує упевненість, почуття власного достоїнства, а також мотивацію до навчання. На національному рівні питання визнання результатів попередньої освіти займається Рада міністрів освіти Канади і Канадська асоціація з оцінювання попереднього навчання [22].

Слід взяти до уваги, що механізми визнання результатів неформальної та інформальної освіти не можуть бути універсальним для усіх країн. На національному рівні треба урахувувати умови, за яких це визнання стає доцільним. Наприклад, в окремих випадках це означає обов'язкове створення і впровадження нової нормативно-законодавчої бази, що вже є певною перепорою.

Водночас експерти підкреслюють, що успіх впровадження процедур визнання результатів неформальної освіти і самоосвіти залежить від рівня довіри суспільства, задля досягнення якого необхідним є доступність статистичної інформації для порівнювального аналізу і незалежного моніторингу результатів. Передусім процедури визнання мають спиратися на професійні методи оцінювання і сукупність адекватних, прозорих критеріїв.

Незважаючи на використання різних теорій і практичних дій, проблеми, протиріччя та перепони на шляху до визнання результатів неформальної та інформальної освіти є достатньо подібними. У цьому сенсі доцільно навести висновки експерта ОЕСР П. Веркуїн який їх систематизував та визначив провідні [23, с. 146-148]:

–*Зацікавлені особи.* Існують помітні розбіжності між соціальними партнерами (зацікавлені у використанні навичок, знань, умінь, прийнятних у виробничому середовищі) і урядом (зацікавлені у створенні освітніх інститутів).

–*Оцінювання методології.* Існує певна недовіра щодо якості кваліфікації, заснованій на оцінці результатів неформальної та інформальної освіти, зокрема є пересторога, що визнання може негативно позначитися на статусі формальної освіти і підготовки.

–*Стандарти.* Стандарти формальної освіти і підготовки зазвичай визначаються на основі стандартів Міністерства освіти. Визнання результатів неформальної освіти вимагає залучення роботодавців і Міністерства праці.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наразі швидкими темпами відбувається ускладнення усіх технологічних процесів, що у свою чергу вимагає постійного навчання, перенавчання і підвищення кваліфікації багатьох категорій осіб. Формальна освіта вже не в змозі надолужувати за усіма викликами сьогодення. Отже задля спроможності відповідати зростим освітнім потребам дорослих студентів сучасні університети повинні переосмислювати основоположні підходи і концепції навчання, що описують технології і механізми навчання, одним із яких є визнання результатів неформальної освіти.

Посилення уваги до створення методології і методики визнання результатів неформальної освіти свідчить про те, що по-перше, дедалі більше посилюється роль неформальної освіти, відбувається розмивання меж між неформальною і формальною освітою, а остання потребує збагачення свого змісту за рахунок неформальної; по-друге, у суспільстві суттєво посилюється тенденція залучення різних категорій, зокрема і студентів університетів в освітній процес впродовж життя, що відбувається не тільки після завершення формального навчання, а і паралельно.

Існує декілька підстав аби визнати доцільність результатів неформальної та інформальної освіти. Наприклад, таке визнання пов'язано із «навчанням у режимі реального часу», актуальними інструментами, є важливим мотиваційно-спонукальним чинником

Можна вести мову і про ще один аспект цієї справи. Створення механізмів визнання результатів неформальної освіти дає можливість університетам реально розширити свою

діяльність, вийти за межі науково-дослідницьких і усталених освітніх програм, що власне сприятиме залучення нетрадиційних джерел фінансування.

Отже визначені проблеми мають загальний характер, відтак і пошук їх вирішення має відбуватися колективно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Blid, H. Learn and Act with Study Circles. Stockholm: Nykopia Tryck AB, 2000. – 193 p.
- [2] Климов, С.М. Неформальное образование взрослых: проблемы экономики и управления. Санкт-Петербург: СПбУЭФ, «Знание». 1998. – 135 с.
- [3] Меморандум непрерывного образования Европейского Союза. 2001. URL: <http://www.znanie.org/docs/memorandum.html>
- [4] Simkins, T. Non-Formal Education and Development. Some critical issues. Manchester: Department of Adult and Higher Education, University of Manchester, 1977. – 77 p.
- [5] Шигер, А. Неформальное образование» в рамках 55-ой недели, 2006 URL: http://www.unesco.org/bpi/pdf/memobpi55_NFE_ru.pdf
- [6] Мухлаева, Т.В. Международный опыт неформального образования. Человек и образование. – 2010. – №4. – С.158 – 162.
- [7] Carron, G., & Carr-Hill, R.A. Non-formal education: information and planning issues. IIEP. Research Report, 90. Paris: UNESCO IIEP, 1991. – 77 p.
- [8] Billets, P. Critiquing workplace learning discourses: participation and continuity at work. Studies in the Education of Adults. – 2001. – № 34 (1), С. 17–31.
- [9] Smith, M. K. What is non-formal education?. 2015 URL: <http://www.infed.org/biblio/b-nonfor.htm>
- [10] Fordham, P. E. Informal, non-formal and formal education programmers in YMCA George Williams College ICE301 Lifelong Learning Unit 2. London : YMCA George Williams College, 1993. – 25 p.
- [11] Jeffs, T. & Smith, M. K. (Eds.) Using Informal Education. An alternative to casework, teaching and control?. Milton Keynes: Open University Press, 1999. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Using-informal-education%3A-an-alternative-to-and-Jeffs-Smith/d147fe7003bfb2ae8b6e482dacc7936e9aaa7da3#paper-header>
- [12] OECD. (2011). Education at a Glance 2011: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing. 2011. <https://doi.org/10.1787/19991487>
- [13] Обучение взрослых: учиться никогда не поздно. Коммюнике Комиссии Европейских Обществ Брюссель, 23 октября 2006. URL: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&source=web&cd=1&ved>
- [14] Moskvina, D. Перспективы развития неформального и информального образования. 2009. URL: <http://dmitry-moskvina.livejournal.com/298825.html>
- [15] UNESCO. Global report on adult learning and education, Hamburg: UNESCO, 2009. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?q=Global+report+on+adult+learning+and+education,+Hamburg:+UNESCO.&hl=uk&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar
- [16] Eurostat. Participation rate in education and training (last 4 weeks) by type, sex, age and educational attainment level, 2020. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_ifs_10&lang=en
- [17] CEDEFOP. Europejskie wskazówki dotyczące walidacji uczenia się pozaformalnego i nieformalnego. Luksemburg: Biuro Urzędowych Publikacji Wspólnot Europejskich, 2009. – 61 p. URL: <http://d7cplayer.pl/4204946-Europejskie-wskazowki-dotyczace-walidacji-uczenia-sie-pozaformalnego-i-nieformalnego.html>
- [18] Европейский опыт признания профессиональных квалификаций, полученных в результате неформального и спонтанного обучения, пер. с англ. И. В. Павлючик, Е. С. Харченко. – Минск : РИПО, 2011. – 140 с.
- [19] Андреев, В. Н., Фомичева, Ж. Е. Признание результатов неформального и спонтанного обучения: опыт Университета Честера (Великобритания). Молодой ученый. – 2016. – № 13.2 (117.2). – С. 7-9. URL: <https://moluch.ru/archive/117/32357>
- [20] Talbot, J. A Case Study in the Development of a Work-Based Learning and the Possibility of Transfer to Continental European Universities: The WBIS programmer at the University of Chester. England: University of Chester Press, - 2014. – Vol 2, No 2. URL: <https://plainsideout.org/index.php/home/article/view/71>
- [21] Ministry of Education, Science and Technology. Academic Credit Bank System. Seoul: Ministry of Education, Science and Technology, 2009. URL:
- [22] About The Canadian Information Centre for International Credentials (CICIC), 2020. URL: [https://www.cicic.ca/1293/about_the_canadian_information_centre_for_international_credentials_\(cicic\).canada](https://www.cicic.ca/1293/about_the_canadian_information_centre_for_international_credentials_(cicic).canada)
- [23] Werquin, P. Recognition of non-formal and informal learning in OECD countries: A very good idea in jeopardy? Lifelong Learning in Europe. 2008. – №3. – P. 146–148

ANALYZING SCIENTIFIC DISCOURSE ON NON-FORMAL EDUCATION INSTITUTIONALIZATION AND MECHANISMS FOR VALIDATING AND EVALUATING OUTCOMES OUTSIDE OF FORMAL EDUCATION

Lukianova Larysa Borysvina

Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor,

Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education,

National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine,

ORCID ID: 0000-0002-0982-6162

larysa.lukianova@gmail.com

Abstract. The article analyses scientific discourse on non-formal education and highlights the prerequisites for its transformation into a leading trend in the modern education system. It justifies this educational trend systemically and methodologically. Besides, the article proves the de-actualization of interpretations of non-formal education as an auxiliary link in professional and personal development. It shows that underestimating one's potential now leads to social losses and direct economic costs.

The research is based on the following algorithm: generalizing findings of a terminological analysis of non-formal education; determining its links with formal and informal components of the education system; specifying factors in strengthening its role in modern society; visualizing findings with Eurostat's statistical information on participation rate in education and training (last 4 weeks) by type, sex, age and educational attainment level obtained between 2010 and 2019.

It is proved that the role of non-formal education is growing, the boundaries between non-formal and formal education are blurring. The results of scientific differentiation of the essence of non-formal education are highlighted at four levels (state, public, level of educational institution, personal level). The following areas of non-formal education aimed at meeting various educational needs are analyzed: *paraformal* education that is focused on those people who for some reason did not receive basic education timely; *popular education* that is focused on solving acute social problems among the general population; *education for personal development* that is aimed at self-development of the individual, satisfaction of his/her educational needs; *informal professional training programs* that are a set of trainings, courses, programs organized by firms, private agencies.

Finally, the article analyses how the outcomes of non-formal education are recognized all over the world. It discloses the experience of some countries regarding the mechanisms of recognizing learning outcomes obtained outside of formal education.

Keywords: non-formal education, lifelong education, recognition, validation.

References (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Blid, H. Learn and Act with Study Circles. Stockholm: Nykopia Tryck AB, 2000. – 193 p.
- [2] Klymov, S.M. Neformalnoe obrazovanye vzroslykh: problemy ekonomyky y upravleniya. Sankt-Peterburh: SPbUЭF, «Znanye». 1998. – 135 c. (росийською)
- [3] Memorandum perehyvnoho obrazovanyia Evropeiskoho Soiuzu. 2001. URL: <http://www.znanie.org/docs/memorandum.html>
- [4] Simkins, T. Non-Formal Education and Development. Some critical issues. Manchester: Department of Adult and Higher Education, University of Manchester, 1977. – 77 p.
- [5] Shyher, A. Neformalnoe obrazovanye» v ramkakh 55-oi nedely, 2006 URL: http://www.unesco.org/bpi/pdf/memobpi55_NFE_ru.pdf
- [6] Mukhlaeva, T.V. Mezhdunarodnyi opyt neformalnoho obrazovanyia. Chelovek y obrazovanye. – 2010. – №4. – С.158 – 162.
- [7] Carron, G., & Carr-Hill, R.A. Non-formal education: information and planning issues. IIEP. Research Report, 90. Paris: UNESCO IIEP, 1991. – 77 p.
- [8] Billets, P. Critiquing workplace learning discourses: participation and continuity at work. Studies in the Education of Adults. – 2001. – № 34(1), С. 17–31.
- [9] Smith, M. K. What is non-formal education?. 2015 URL: <http://www.infed.org/biblio/b-nonfor.htm>
- [10] Fordham, P. E. Informal, non-formal and formal education programmers in YMCA George Williams College ICE301 Lifelong Learning Unit 2. London : YMCA George Williams College, 1993. – 25 p.
- [11] Jeffs, T. & Smith, M. K. (Eds.) Using Informal Education. An alternative to casework, teaching and control?. Milton Keynes: Open University Press, 1999. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Using-informal-education%3A-an-alternative-to-and-Jeffs-Smith/d147fe7003bfb2ae8b6e482dacc7936e9aaa7da3#paper-header>
- [12] OECD. (2011). Education at a Glance 2011: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing. 2011. <https://doi.org/10.1787/19991487>

- [13] Obuchenye vzroslykh: uchytisia nykohda ne pozdno. Kommiunyke Komyssyy Evropeiskyykh Obshchestv Briussel, 23 oktiabريا 2006. URL: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&source=web&cd=1&ved>
- [14] Moskvин, D. Perspektivy razvityia neformalnoho y ynformalnoho obrazovaniya . 2009. URL: <http://dmitry-moskvин.livejournal.com/298825.html>
- [15] UNESCO. Global report on adult learning and education, Hamburg: UNESCO, 2009. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?q=Global+report+on+adult+learning+and+education,+Hamburg:+UNESCO.&hl=uk&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar
- [16] Eurostat. Participation rate in education and training (last 4 weeks) by type, sex, age and educational attainment level, 2020. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_lfs_10&lang=en
- [17] CEDEFOP. Europejskie wskazówki dotyczące walidacji uczenia się pozaformalnego i nieformalnego. Luksemburg: Biuro Urzędowych Publikacji Wspólnot Europejskich, 2009. – 61 p. URL: <http://docplayer.pl/4204946-Europejskie-wskazowki-dotyczace-walidacji-uczenia-sie-pozafarmalnego-i-nieformalnego.html>
- [18] Eropejskyi opyt pryznaniya professionalnykh kvalyfykatsyi, poluchennykh v rezultate neformalnoho y spontannoho obucheniya, per. s anhl. Y. V. Pavliuchyk, E. S. Kharchenko . – Mynsk : RYPO, 2011. – 140 c.
- [19] Andreev, V. N., Fomycheva, Zh. E. Pryznanye rezultatov neformalnoho y spontannoho obucheniya: opyt Unyversyteta Chestera (Velykobrytaniya). Molodoi uchenyi. – 2016. – № 13.2 (117.2). – С. 7-9. URL: <https://moluch.ru/archive/117/32357>
- [20] Talbot, J. A Case Study in the Development of a Work-Based Learning and the Possibility of Transfer to Continental European Universities: The WBIS programmer at the University of Chester. England: University of Chester Press, - 2014. – Vol 2, No 2. URL: <https://plainsideout.org/index.php/home/article/view/71>
- [21] Ministry of Education, Science and Technology. Academic Credit Bank System. Seoul: Ministry of Education, Science and Technology, 2009. URL:
- [22] About The Canadian Information Centre for International Credentials (CICIC), 2020. URL: [https://www.cicic.ca/1293/about_the_canadian_information_centre_for_international_credentials_\(cicic\).canada](https://www.cicic.ca/1293/about_the_canadian_information_centre_for_international_credentials_(cicic).canada)
- [23] Werquin, P. Recognition of non-formal and informal learning in OECD countries: A very good idea in jeopardy? Lifelong Learning in Europe. 2008. – №3. – P. 146–148